

Mariënburg van verre zichtbaar

Centrum van katholiek leven

Jac.J. Luyckx

Hoewel bouwgi-gant Heymans bezig is enorme appartementen-kolossen te voltooien op dát deel van het Mariënburg-complex waar zich vroeger hun scholen bevonden, verdriet het de zusters van dit klooster zeer dat in advertenties e.d. al te gemakkelijk wordt gesproken van 'het voormalige klooster Mariënburg'. Laat het de goegemeente eens en voor altijd duidelijk zijn, lijkt zuster Louise van Laarhoven te willen zeggen: 'Wij hebben geen kubieke centimeter klooster verkocht aan Heymans of aan wie dan ook!'

Langs de Sint Janssingel in het oude 's-Hertogenbosch binnen de wallen verheft zich nog altijd, welhaast trots, het monumentale klooster *Mariënburg*. 'De voorname hoge gevel in neo-klassieke stijl met daarboven het slanke torentje was van verre al zichtbaar.' Wat dat betreft is de geschiedenis niet veranderd, in aanmerking genomen dat in het geschiedenisboek van de zusters 'neo-gotisch' moet worden gelezen in plaats van neo-klassiek. Zuster Louise van Laarhoven, archivaris van de zusters van de *Mariënburg*: 'We zijn monument en daar houden we ons netjes aan. Wij zien de status van monument ook niet als een bezwaar. We houden het grág zo. We zijn ook niet uit op alle moderne comfort. Uitgezonderd centrale verwarming, maar

Recente opname van Mariënburg vanaf de v.d. Does de Willeboissingel
(Foto: Olaf Smit)

Kapel van Mariënburch. Een opname uit de jaren vijftig.
(Stadsarchief, collectie Farla-Van Mackelenbergh)

Een ansichtkaart uit 1905. De foto is genomen op de hoek van de Berewoutstraat. Later zouden in de ommuurde kloostertuin schoolgebouwen verrijzen. Deze maken nu plaats voor de appartementen van Heymans. (Stadsarchief, collectie Roelands)

die zit hier al heel lang in. Vroeger hadden we allemaal kolenkachels. Dat is natuurlijk ondoenlijk.'

Schuilnaam

'De zusters van de Mariënburch', een begrip. Officieel heet de congregatie *Sociëteit van Jezus Maria Jozef*, maar de volksmond volstaat met *JMJ*. In 1822 welhaast heimelijk te Amersfoort opgericht door de Jezuïet pater Mathias Wolff in een tijd waarin het kloosterleven niet werd geduld en van katholiek onderwijs nog geen sprake was. Vandaar de aanvankelijke schuilnaam *Pédagogie Chrétienne* als dekmantel voor de beginnende gemeenschap. Nochtans groeide die gemeenschap in nauwelijks vier jaar naar een tweede klooster in Engelen, 'het hoge huis aan de Dieze' dat in 1840 moederhuis werd. Een jaar nadien vestigden de *Zusters van JMJ*

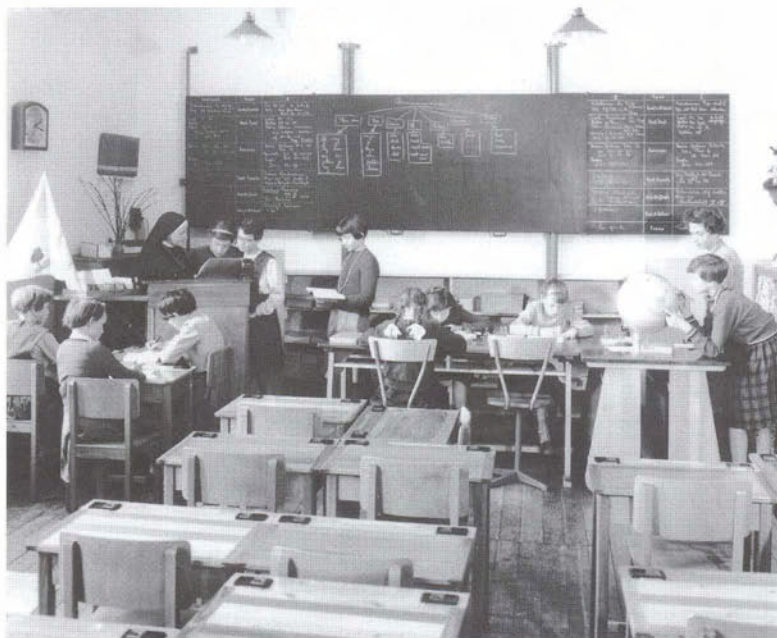

zich ook in 's-Hertogenbosch, 'in de Kerkstraat, dicht bij de Sint-Jan'. Van daar verhuisden de nonnen in 1857 naar de Postelstraat, na nieuwbouw in 1871 het nieuwe moederhuis.¹

Toen dat door toename van het aantal kloosterlingen – 'in onze beste tijd een kleine 200', novicen en postulanten² inbegrepen – te klein werd, werd in de jaren 1897-1899 achter de Postelstraat, op een terrein dat zich uitstreckte tot de 'Westwal' van de stadswallen – later Sint Janssingel – een nieuw moederhuis gebouwd, dat door latere uitbreiding nog veel groter zou worden. Architect van het indrukwekkende kloostercomplex was J.H. van Groenendaal uit Amsterdam, 'een bekwaam bouwmeester uit de school van Cuypers'. Het imponeerde van meet af aan: 'Langzamerhand rezen de muren al hoger en hoger en met bewondering keken de zusters naar het statige bouwwerk op'.

Juweeltje

Het overweldigende en voorname karakter dat het exterieur van *Mariënborg* uitstraalt, zet zich binnen als vanzelfsprekend voort. Zoals het dat altijd heeft gedaan. 'Bij het binnenkomen viel onmiddellijk op hoe fraai de vestibule was, die in dezelfde stijl als het daarachter liggende Godshuis was gehouden.' Zij het dat onder invloed van het Tweede Vaticaans Concilie 'de grote kapel' slachtoffer werd van de drang naar vernieuwing. Oude foto's en de beschrijving in het gedenkboek van zuster Seraphine Gommers uit 1957 vormen de laatste, nog levende herinnering. 'De aanblik van de grote kapel was verrassend! Met haar pilaren van gemarmerd Zweeds graniet en de gevarieerde blad- en bloemvormen in de gebeeldhouwde zandstenen kapitelen, met haar 15 m. hoge middenschip en priesterkoor, gedekt door gemetselde, gekoppelde gewelven, en de hoge gekleurde ramen van het presbyterium³ maakte ze een verheven en stemmingsvolle indruk. Boven de lage zijbeuken met de eenvoudige gemetselde kruisgewelven rijgen zich langs het middenschip de zijtribunes, door slanke pilaren in dezelfde trant als die van beneden gemarkeerd. Een juweeltje van bouwstijl in neogotiek, zoals deskundigen haar roemden.' 'Nog rijker zou de kapel worden toen het nieuwe altaar gereed was. Dit kunstwerk in laat-gotische stijl is van de Bossche beeldhouwer Van der Geld. De retabel in donker eikenhout vertoont aan weerszijden van de expositietroon twee groepen, in hoog reliëf, de Heilige Familie voorstellend, links de Geboorte van Christus en rechts het Huisje van Nazareth, binnen een rijke en fijn bewerkte omlijsting. Op de tombe van wit marmer en zandsteen is ook in reliëf uitgebeeld: Jezus, de kinderen zegenend.'

Aan de Postelstraat gaven de zusters les aan de Sint Ignatiuschool.
Leergierige meisjes en een zuster in 1956.
(Stadsarchief, collectie Het Zuiden)

Nostalgie

Het prachtige altaar van Van der Geld werd opgeofferd aan de vernieuwing in het begin van de jaren '60. Een aantal beelden moest ook verdwijnen, vertelt zuster Van Laarhoven met onmiskenbare weemoed in haar stem. En ook het beeldhouwwerk aan de banken moest er af. De eenvoudige maar stijlvol bewerkte eikenhouten deuren werden met triplex gladgestreken. De nodige potten verf maakten de vergrijzing compleet.

De vernieuwing werd echter door de nostalgie ingehaald. Zuster Van Laarhoven: 'We hebben geprobeerd weer een en ander terug te halen. Het eerst een heel oud Mariabeeld, waar veel zusters een emotionele band mee hadden'. Andere beelden mochten eveneens hun rentree maken in de kapel, de eiken deuren zijn weer onder het triplex vandaan getoverd en de huidige kleurstelling van de kapel oogt weer veel authentiekter. 'Alleen de banken zijn niet meer herplaatst. De stoelen zitten wat comfortabeler en dat mag ook wel, gezien de gemiddelde leeftijd van de zusters die we nog hebben.' En aan zijtribunes bestaat al helemaal geen behoefte meer. Achter de monumentale voorgevel, in één adem ooit wel triomfalistisch genoemd, bleef 'de vestibule met de negen kruisgewelven, ook door granieten zuiltjes gestut, een waardige voorhal van het Gods-

huis'. Links en rechts van de hal de spreekkamers en (vroeger) de kamer van het bestuur. De gewelfde gangen van het klooster zijn nog even lang en hoog als vroeger. De tegelvloeren echter met vaste vloerbedekking warmer aangekleed en daardoor tegelijk minder gehorig.

Respect

De kolossale conceptie van bouwmeester Van Groenendael werd na haar voltooiing *Mariënborg* genoemd als herinnering aan het middeleeuwse Franciscanessenklooster (1432) dat in de Uilenburg heeft gestaan, blijkens zijn naam aan Maria toegewijd, maar na 1629 door de Staten-Generaal tot uitsterven gedoemd. 'Uit respect hebben we die naam overgenomen', aldus zuster Van Laarhoven.

Het katholieke onderwijs van oudsher toegedaan, kreeg de nieuwe Mariaburcht er drie scholen bij: een kweekschool (1925), een huishoudschool (1931) en een lagere school, bekend als 'Berewoutschool', de armenschool van de parochie Sint Cathrien. Nadat eerder de lagere school verhuisde, kwam door fusie met de andere Bossche kweekscholen en de Kleuteropleiding – samen de Pedagogische Academie – vanaf de jaren '70 een einde aan het onderwijsimperium van *Mariënborg*, waardoor langs de Berewoutstraat ruimte ontstond voor de bouw van appartementen.

Maar het klooster zelf bleef ongerept, al is het binnen niet allemaal meer hetzelfde. De lange tafels in de refecties,⁴ waar de zusters eten, hebben plaatsgemaakt voor vierpersoons tafels. 'Het persoonlijke heeft een zwaarder accent gekregen', licht zuster Van Laarhoven de vriendelijker ambiance toe. Helemaal verdwenen is de grote slaapzaal, waar elke zuster in een cel sliep, een houten hokje van amper drie vierkante meter, zoals nu nog te zien op de permanente tentoonstelling, die op de bovenverdieping van het klooster niet alleen in de gang de geschiedenis van de congregatie laat zien, maar in een aanpalend zaaltje bovendien een beeld geeft van een dag uit het leven van de zusters van weleer. Te beginnen met de bel waarmee de bewoonsters 's morgens vroeg werden gewekt tot en met de slaapcel. 'Tegenwoordig hebben de zusters een kleine zit-slaapkamer', waarop overigens niet alleen qua grootte, maar ook qua inrichting de omschrijving 'heel bescheiden' alleszins van toepassing is.

Centrum

Hoewel het dagelijks aantal bewoonsters van *Mariënborg* momenteel slechts ongeveer vijftig belooft, zit de congregatie bepaald niet met het volumineuze klooster in haar maag. 'Het fungeert als centrum voor heel Nederland. We hebben in Nederland 52 verschillende adressen waar zusters (veelal in kleinere groepjes) wonen. Alles wat wij samen ondernemen vindt hier plaats.' Daarnaast mag *Mariënborg* zich een waar centrum van Katholiek Nederland noemen. 'Er zijn weinig kerkelijke of maatschappelijke organisaties van katholieke signatuur, die hier niet hun bijeenkomsten organiseren.'

Naast het oorspronkelijke klooster bevindt zich de *Van Lanschotstichting*, waar in een lang verleden oudgedienden van de Van Lanschotbank een verzorgde oude dag was vergund. Verzorgd overigens door de zusters van de *Mariënborg*. 'Er waren permanent twee zusters aanwezig'. Later is dit bescheiden complex aangekocht door de congregatie van *JMJ*. Ook het aansluitende wooncomplex op de hoek van de Sint Janssingel met de Walpoort is geruime tijd eigendom van de zusters geweest. 'We wilden daar een bejaardenoordje van maken, maar toen we daarvoor geen toestemming konden verwerven, hebben we die panden weer afgestoten. De *Van Lanschotstichting* is nog wel altijd in ons bezit. Daar zetelt nu het bestuur van *JMJ*.'

Geraadpleegde literatuur

Zuster Seraphine Gommers, *En het zaad groeide op. Geschiedenis van de Congregatie der zusters van de H. Maagd Maria genaamd het Gezelschap van Jezus Maria Jozef vanaf haar stichting in 1822 tot 1940* ('s-Hertogenbosch 1957)

Noten

- 1 Op hetzelfde terrein aan de Postelstraat stond in de Middeleeuwen de Uithof van het klooster van Postel, later het Refugiehuis van Postel (tot 1614). Daarna was hier tot 1629 een Capucijnenklooster gevestigd. In de 18e eeuw stond er het logement *het Keizershof*. Na afbraak van de gebouwen van *JMJ* in 1976 en archeologisch onderzoek in 1978 (zie *Van Bos tot Stad* p. 74 e.v.) zijn tussen Capucijnenpoort en Lamstraatje appartementen verzezen.
- 2 Postulant = persoon die in een kloosterorde wenst te worden opgenomen. Novice = iemand die een proeftijd van 1 à 2 jaar in een klooster doorbrengt.
- 3 Presbyterium = priesterkoor.
- 4 Refter = eetzaal.